Gönderim Tarihi: 06.02.2017

Kabul Tarihi: 02.03.2017

ÇİN KIRGIZLARININ HALK EDEBİYATI VE GELENEK GÖRENEKLERİ

Folk Literature and Traditions of Chinese Kyrgyz People

Mayramgül DIYKANBAYEVA

Yrd. Doç. Dr. Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi
Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları
mayramgul@hotmail.com

Çalışmanın Türü: Derleme

Öz

Kadim bir tarihe sahip olan Kırgızlar, günümüzde sadece Kırgızistan'da değil Kırgızistan dışında da yaşamaktadırlar. Onlardan biri de Çin Halk Cumhuriyeti'nde yaşayan Kırgızlardır. XIX. yüzyılda Çin İmparatorluğu ile Rusya'nın sınırlarını netleştirme gayesi sonucunda Tanrı Dağlı Kırgızların yaşadıkları toprakların bir kısmı Çin sınırlarına geçmiştir. Dolayısıyla Çin Kırgızları dediğimiz Kırgızlar asırlardır yaşadıkları topraklarda yaşamaya devam etmişlerdir. Çalışmamızda Çin Kırgızlarından, onların halk edebiyatından ve gelenek-göreneklerinden bahsedeceğiz. Aynı zamanda bir kısmı Çin bir kısmı Rus hâkimiyeti altında kalan kökü aynı akraba milletin yaşam tarzındaki benzerlik ve farklılıklardan örnekler verilecektir.

Anahtar Kelimeler: Çin Kırgızları, edebiyat, gelenek ve görenek.

Abstract

Today, Kyrgyz people who have an archaic history live not only in Kyrgyzstan but also in other places. One of these places is People's Republic of China. As a result of finalizing and clarifying the borders of Chinese Empire and Russia in the 19th century, some parts of the Tian Shan Kyrgyz people passed into the Chinese borders. So Kyrgyz people that we call Tian Shan Kyrgyz have continued to live in the lands for centuries. In this study, Chinese Kyrgyz people, their folk literature and traditions will be mentioned. In addition, similarities and differences between the peoples with the same roots and relatives one of whom are living in China and the other in Russia will be touched upon and related examples will be given.

Keywords: Chinese Kyrgyz people, literature, customs and traditions.

Giriş

Kırgızlar Orta Asya'da yaşayan en eski Türk boylarından biridir. Günümüzde de Orta Asya'da yaşayan milletler arasında çok eski ve köklü bir tarihe sahip olan başka bir millet yoktur (Bartold, 2014, s.184). Eski dönemlerde Sibirya'da Yenisey sahillerinde yaşayan Kırgızlar günümüzde Orta Asya'da Tanrı Dağlarını mekân tutmuşlardır.

Kırgızlar arasında “Asmanda cıldız, yerde Kırgız” (Gökyüzünde yıldız, yerde Kırgız) atasözü mevcuttur. Bu atasözü aslında sadece yıldız ve

Kırgız kelimelerinin benzerliğinden dolayı ortaya atılmamıştır. Kırgız nüfusunun çokluğundan dolayı bu atasözü söylenmiştir. Bu durumu aşağıdaki şu halk şiiri de destekler:

<i>Oydo toodo kayın barbı,</i>	Dağ yamaçlarındaki kayınların yüzünde
<i>Kırgız balta çappagan.</i>	İz var mı ki, Kırgız baltası vurmayan.
<i>Koktu beleş, sayın barbı,</i>	Nehir yataklarında, mecralarda, vadilerde,
<i>Kırgız söögü catpagan</i>	Kırgız var mı, öldürülmüş yatmayan

(Bartold, 2002, s.7).

Tarihi bilgilere bakıldığında da Kırgızlar sadece Kırgızistan sınırlarında yaşamamıştır. Günümüzde de Kırgızların sadece Kırgızistan'da değil Macaristan, Avustralya, Moğolistan, Türkiye, Afganistan gibi yerlerde yaşadıklarını görebiliyoruz. Onlardan biri de Çin sınırlarında yaşayan Kırgızlardır. Biz bu çalışmamızda Çin Kırgızlarından, onların halk edebiyatından, gelenek ve göreneklerinden bahsedeceğiz.

Ağustos 1992 tarihinde Kırgızistan'da Uluslararası I. Kurultay düzenlenmiş ve bu kurultayda “*Kırgızistan Cumhuriyeti-bütün Kırgız milletinin ortak mirasıdır.*” Denilmiştir (Abdaliyeva, 2009, s.5). Böylece bu kurultaydan sonra Kırgızistan dışında yaşayan Kırgızlar ile sosyal, medeni ve ekonomi bağlantılarının kurulması için çalışmalar başlatılır. Çünkü onlar yabancı ülkelerde yaşamalarına rağmen Kırgız adını taşır ve dilini, dinini, kültürünü nesilden nesile aktarmaktadırlar.

Çin Kırgızları

Kırgız şecerelerine baktığımızda Kırgızların Pamir'e, Altay dağlarına, vadilerine, Tanrı Dağlarının kuzeyine, güneyine, batıdan doğuya Tibet dağlarından kuzey Altay'a kadar yayıldıklarını görebiliyoruz (Zakirov, 2013, s.247). Çin Kırgızları deyince genelde 1916 Yılındaki Milli isyanda Çin'e kaçan Kırgızları anlayanlar da vardır. Oysa Çin Kırgızları, Kaşgar'dan doğuya Kakşaal, Ak Su, Kulca, Urumçi'ye kadarki bölgelerde Ak Çiy, Ulu Çat, Ak Too, Artış, Tekes, Lop ve İrtiş'a kadarki topraklarda yaşayan Kırgızlardır. Halk Bilimci Saparbek Zakirov (2013), Çin Kırgızlarının, Kırgızların sağ ve sol tayfasından olan uruklar (s.247) olduğunu belirtir. Aslına bakılacak olursa Çin Kırgızları çok eski zamanlardan beri Tanrı Dağlarının bir bölgesinde yaşayan bir millettir. 1755-1759 yıllarında Çin imparatorluğu sahip oldukları alanları genişletir. XIX. yüzyılın ortasında ise Rusya, Tanrı Dağlı Kırgızların Çüy, Isık Göl ve Narın bölgelerini kendi sınırları içerisine alır. Rusya ile Çin arasında 1860 yılında “*Beejin Anlaşması*”, 1864 yılında “*Batı Kuzey Bölgelerin Sınırlarını Belirlemek Anlaşması*”, 1870 yılında “*Tarbagatay Sınırı Anlaşması*”, 1881'de “*Cungo-Rusya İli Kararı*” altında anlaşmalar yapılır (Abdaliyeva, 2009, s. 27).

Böylece bu anlaşmalar doğrultusunda XIX. yüzyılın sonlarında Rus imparatorluğu ile Çin Devleti'nin sınırları netleştirme ve bölme işlemlerinden dolayı Çin Kırgızları dediğimiz Kırgızların yaşadıkları bölgeler Çin sınırında kalır. Dolayısıyla da o bölgelerde yaşayan Kırgızlar ezelden beri yaşadıkları yerlerde kalmaya devam ederler. İşte bu günden itibaren Çin sınırlarında yaşayan Kırgızlar, Çin Devleti'nin hâkimiyeti altında kalır. Ancak bu iki ülkenin hâkimiyeti altında kalan Kırgızların bağlantısı hiçbir zaman kopmaz, bir şekilde devam eder. Yukarıda da bahsettiğimiz gibi 1916 yılındaki isyanda Çin'e kaçan çok sayıda Kırgız olmuştur. Ancak onların çoğu 1917 yılındaki Ekim devriminin gerçekleşmesiyle geri dönerler.

Çin Kırgızlarının merkezi Artış'tır. Kızıl Su Kırgız Otonom Bölgesi'nde yaşayan Kırgızlar Urumçi'den Kaşgara'a uzanan 1200 km'lik bölgede dağınık bir şekilde yaşarlar. Manas Destanı'nda da Kırgızların yaşadıkları bölgeler olarak anlatılan İli'nin başı Kulca, Tekes'ten başlayıp Kakşaal, Kızıl Su, Tenir Too gibi yerler Tanrı Dağlarının öbür tarafındadır (Zakirov,2013,s.251). Net olarak söylenmesi gerekirse Kırgızların yaşadıkları yer Çin Halk Cumhuriyetinin şimdiki Sintizyan-Uygur Otonom Bölgesi'dir.

Çin Kırgızları ev yapım işlerinde Uygur ustalarına değer verirler ve evlerini onlara yaptırırlar. Evin kapılarını doğuya bakacak şekilde yaparlar. Bu uygulama günümüzde Kırgızistan'da yaşayan Kırgızlar arasında da yaygındır. Eski Türkler güneşe taptıklarından sabah güneşin doğuşunu görmek ve onu selamlamak için kapılarını doğuya bakacak şekilde yapmışlardır. Ev yapımındaki süslemelerde Çin ve Uygur motiflerini kullanırlar.

Çin Kırgızlarının eğitimi genelde Çince'dir. Ancak Kızıl Su Otonom Bölgesi oluştuktan sonra eğitimde değişiklikler olur, 1957 yılında Akçiy Bölgesi'nde Kırgız okulu açılır ve Kırgızca eğitim vermeye başlar.

Çin Kırgızlarının dili yaşadıkları coğrafyaya göre kuzey ve güney diyalekti olmak üzere ikiye ayrılır. Güney diyalektini genelde Conbağış, Kutçu, Cooş, Sarıbağış, Döölös, Sayak, Çerik, Solto, Bugu urukları, kuzey diyalektini ise Kıpçak, Nayman, Teyit uruğu konuşur (Abdaliyeva, 2009, s.71).

Çin Kırgızlarının Halk Edebiyatı

1955-1957 yılları arasında Kırgızistan'da az nüfuslu milletin halk ürünlerini derlemek için özel ekipler kurulur. Bu ekiplerden biri, Çin'de Kırgızların yaşadıkları bölge olan Kızıl Su'ya gelir ve tüm bölgeleri gezerek

halk ürünlerini derler. Kızıl Su'da 1959 yılına kadar hızlı bir şekilde gelişme gösteren milli edebiyat, "*Medeniyet Devrimi*" adıyla başlatılan mücadele sonucu duraksar, önceki eserlerin yerini "*Ulu Pekin*"e bağışlanan devrimci eserler alır ve halk arasından çıkan Kırgız ve Uygur asıllı yazar, şairleri hapse atılır (Abdaliyeva, 2009, s.79).

1982 yılında Kızıl Su'da açılmış olan Kırgız matbaası Çin Kırgızlarının edebiyatının gelişmesinde büyük önem arz eder. Matbaa işe başladıktan sonra çok sayıda Kırgız şair ve yazarların eserleri basılır. Bu eserlerin arasında 22 ciltten oluşan Manas Destanı da yer alır. Aynı zamanda Kırgızistanlı yazar ve şairlerin eserleri de Kırgız, Uygur dillerinde basılmaya başlar.

Kırgızistan'da geniş bir şekilde bilinen "*Manas*", "*Kococaş*", "*Kurmanbek*", "*Er Töştük*", "*Canıl Mırza*" destanları Çin Kırgızları arasında da yaygındır. Manas Destanı Kırgızistan'da "*Manas*", "*Semetey*" ve "*Seytek*" olarak üç daire şeklinde anlatılırken, Çin Kırgızlarında "*Manas*", "*Semetey*", "*Seytek*", "*Kenenim*", "*Seyitim*", "*Asılbaça Bekbaça*", "*Sombilek*", "*Çigitey*" olmak üzere sekiz dairede anlatılır. Anlaşıldığı üzere dünyaca tanınan ve en hacimli destanlar arasına giren Manas Destanı, Çin Kırgızları arasında da anlatılır ve asırlar boyunca nesilden nesile aktarılır. Çin Halk Cumhuriyeti'nde Manas Destanı'nın araştırılması 1953 yılından itibaren başlar, destanın "*Manas*" ve "*Semetey*" bölümleri derlenir, bazı bölümleri Çin ve Uygur dillerine çevrilir. Çeviriler "*Tyan Şan*" ve "*Tarım*" dergilerinde yayımlanır (Artıkbayev, 2004, s.631). Çok eskiden beri Çin Kırgızlarının arasında da çok sayıda destan anlatıcılar yetişir. Onların hepsini birer birer anlatmak ayrı bir çalışma konusu olacağından örneğimizi ismini dünyaya duyuran Manasçılardan Cusup Mamay ve ağabeyi Balbay Mamay ile sınırlandıracağız. Balbay Mamay milletin özgürlüğü için mücadele eden biridir. Dolayısıyla 1937 yılında Şin-Şisey hükümeti tarafından tutuklanır ve Kaşgar hapishanesine atılır. Balbay Mamay'dan hiçbir şekilde haber alınmaz, ancak onun diri diri gömüldüğü ile ilgili haberi aradan üç yıl geçtikten sonra kervanlar verir (Abdaliyeva, 2009, s.93). Balbay Mamay tarafından toplanan materyaller ise yakılıp yok edilir.

Cusup Mamay'ın bu kadar önemli bir destancı olmasında ağabeyi Balbay Mamay'ın emeği büyüktür. Balbay zamanında Manas Destanını anlatma törenlerine katılır, Kırgızistanlı büyük destancılar Sagımbay, İbrayım, Cusubakun gibi insanlardan destanı dinler, onların anlatılarını yazıya geçirir. Kardeşi Cusup Mamay'a Manas Destanı'nı öğretirken usta destancıların hünelerini de öğretmeye çalışır.

Çin Kırgızları arasında çıkan önemli anlatıcılardan biri Cusup Mamay, 1918 yılında Kızıl Su Otonom Bölgesi'ne bağlı Akçiy ilinin Kara Su köyünde dünyaya gelir. Ağabeyi Balbay dönemin aydın insanlarından ve Manas başta olan Kırgız destanlarını derler ve yazıya geçirir. On beş yıl boyunca derlediği Manas Destanı'nın sekiz bölümünü kardeşi Mamay'a titizlikle öğretir. Bu destan Çin'deki Manas Destanı'nın esas varyantıdır. Cusup Mamay'ın varyantı diğer varyantlardan farklıdır. Ayrıca Çin Kırgızlarından çıkan Manasçılar Cusup Mamay'ın seviyesine kadar yükselmiş değiller. Onlar destandan parçalar şeklinde anlatırlar. Cusup Mamay'ın varyantında Kırgızistanlı destancılar Orozbekov, Karalayev, Rısmendeyev gibi ulu destancıların anlattıkları Manas Destanının ana vakalarının hepsi korunmaktadır (Mamay, 1991, s.458). Cusup Mamay, Manas Destanı'nın dışında Kırgızistan Kırgızları tarafından bilinmeyen “*Bagış*”, “*Toltoy*”, “*Tutan*”, “*Mamake Şopok*”, “*Köbön Baatır*”, “*Tilekmattın Bayanı*” gibi epik destanları halkına sunar. Çin'de gerçekleşen “*Medeniyet Devrimi*” dolayısıyla Manas Destanı'nı anlattığı için Cusup Mamay on iki yıl boyunca sürgün edilir (Artıkbaev, 2004, s.632).

Kırgızların halk kültürü çok zengin olduğu herkesçe malumdur. Bunların arasında atasözlerinin ayrı bir yeri vardır. Bu zenginlik Çin Kırgızları tarafından da korunmaktadır. Çin Kırgızları arasında yaygın olan dil ile ilgili atasözlerinden birkaç örnek: “*Til oydu kençi*”, (Dil fikrin aslıdır), “*Cakşı söz caragan önör*” (İyi söz iyi hüner), “*Oydu tübü çok, sözün çegi çok*” (Hayal ucu yoktur, sözün sınırı yoktur), “*Baatır kol baştayt, akılman col baştayt.*” (Kahraman askeriyle, akıllı yoluyla gider) (Abdaliyeva, 2009, s.120). Örnekteki atasözlerinden Çin Kırgızlarının asırlar boyunca dillerine verdikleri değeri, önemi anlayabiliriz. Çünkü Çin Kırgızlarının edebiyatında “*Eldik til çok bolgon künu-el da çok bolot*” (Halkın dili yok olduğu gün, halk da yok olur) sözü yer alır. Çin Kırgızlarında anlatılan “*Baydın kursağı tok, kedey menen işi çok*” (Zenginin karnı tok, fakirle işi yok) atasözü, Kırgızistanlı Kırgızlar arasında “*Başı oorubagandın Kuday menen işi çok*” (Başı ağrımayanın Allah'la işi olmaz) şeklinde geçmektedir. Bu tür örnekleri çoğaltabiliriz.

Çin Kırgızları masalları eğitim işlerinde kullanırlar. Diğer Türk boylarının masallarında olduğu gibi Çin Kırgızlarının masallarında da halkın istekleri, halk arasından çıkan kahramanlar, halkın özgürlüğü için savaşan insanlar ön plandadır.

Çin Kırgızlarının ağıtlarının konusu da Kırgızistan Kırgızları gibi çeşitlidir. Ölünün arkasından yakılan ağıtların yanı sıra kocaya giden kızın peşinden de anneler, ablalar, yengeler tarafından ağıtlar yakılır

(Akmataliyev, 2003, ss.64-99). Günümüzde evlenen kızın yakılan ağıtlar Kırgızistan'da nerdeyse yok sayılırken Çin Kırgızlarında canlı bir şekilde yaşamaktadır. Kızlar için ağıtlar öylesine söylenmez, onların eğiticilik rolü büyüktür. Ağıtlar, aslında evin hanımı olacak olan geline verilen öğütlerdir.

Çin Kırgızlarının Gelenek ve Görenekleri

Kırgızlar, Çin Halk Cumhuriyeti'nde, nüfusun çoğu Çin milletinden oluşan bir bölgede yaşamalarına, onlarla karışıp kaybolma tehlikesi ile karşı karşıya kalmalarına rağmen dilini, dinini, kültürlerini, gelenek ve göreneklerini korumaktadırlar ve kendilerinin “Kırgız” olduğunu söylemektedirler.

Çin Kırgızlarının ruhani medeniyetinin temelini gelenek-görenek, örf ve adetler oluşturur. İnsan doğumundan hemen sonra yapılan “*göbek bağı*” kesme işleminden ölümünden sonraki cenaze törenleri de buna bir örnektir. Çocuk dünyaya gelir gelmez müjde verilir. Çin Kırgızları çocuk doğumunu müjdelerken Kırgızistan Kırgızları gibi hemen kız ya da erkek demezler. Çocuk erkek ise “*börü*” yani kurt, kız ise “*kırk cılkı*” (kırk kısırak) diye müjde verirler. Erkek çocuk için börü demelerinin büyük bir nedeni vardır. Eski Türklerde *börü* inancının yeri özeldir. Börüler akıllılığı, uyanıklığı, güzelliği, cesurluğu ile dikkat çekmiştir. Ayrıca intikam almak isterse toplanarak gelip saldırma özelliklerine sahiptirler (Kanarbayev, 2002, s.52). Dolayısıyla Eski Türkler kurtları kutsal saymış ve tabu olarak görmüşlerdir. Böylelikle yeni doğan erkek çocuğu kurda benzeterek gelecekte onun cesur, akıllı, uyanık, milletini düşmandan koruyan bir kahraman olmasını istemektedirler. Kırk kısırak demeleri ise kızlar büyüyüp evlendiğinde onlar için başlık parası ödenir. Eskiden Kırgızlar başlık parasını hayvanlarla ödemişlerdir. Zengin aileler başlık parası olarak kırk kısırak verdikleri destanlarımızda, masallarımızda ve hikâyelerimizde de karşımıza çıkar. Dolayısıyla kız çocuğu için “*kırk kısırak*” diyerek gelecekte kırk kısırağı olacağı müjdesini de vermiş olur.

Kırgızlar arasında yaygın olan beşik töreni Çin Kırgızlarında sadece erkek çocuk için düzenlenir. Oysa beşik töreni Kırgızistan Kırgızlarında hem kız hem erkek çocuk için yapılır. Beşiğe çocuğu koymadan önce beşiğe balta, çekiç gibi demir eşyalar koyulur, sallanır ve sonra çocuk yatırılır (Polat, 2005, ss.116-120). Bu uygulamayı eski Türklerdeki demirin önemi ile bağlaştırebiliriz. Beşik töreninin sadece erkek çocuklar için yapılması tüm Türk boylarında görülen erkek çocuğa verilen önemin bir göstergesidir (Dıykanbayeva, 2011, ss.181-194).

Kırgızistan'da bilinmeyen ancak Çin Kırgızları tarafından uygulanan

adetlerden biri de “*Atka mukul baka but*” geleneğidir. Bu geleneğe göre erkek çocuk 7-8 yaşlarına gelince babası onu eyerlenmiş kısırağa bindirir, terkisine değerli kumaştan yapılmış kaftan bağlar ve en yakın gördüğü adamın evine götürür. Ev sahibi hayvan keserek misafir eder ve “*Oğlunuz at binme yaşına gelmiş.*” diyerek eyerlenmiş bir at hediye eder. Verdiği ata çocuğu bindirir, çocuğun atının terkisine bağlanmış olan kaftanı alır. Çocuk hediye aldığı ata biner, kendi atının dizgininden tutarak evine döner (Abdaliyeva, 2009, s.137).

7-8 yaşına gelen kız çocuğu için ise küçük bir saç örme töreni düzenlenir. Köyde, mahallede saygı gören yaşlanmış kadına kızını getirir, saçını ördürtürler. Saç ören kadın saç ördükten sonra kızın saçına incik boncuk bağlar. Kızın annesi de saç ören kadına hediye verir.

Kırgızistan’da Sovyet döneminde hayatını hemen hemen kaybetmiş, ancak Sovyetler Birliğinin dağılmasıyla yeniden canlanan geleneklerden biri “*Söykö saluu*” (nişan) (Akmataliyev, 2000, s.39) Çin Kırgızlarında yaygındır. Çocuklar büyümeye başladıktan sonra aileler kendilerine ve çocuklarına uygun olan ailelerle dünür olmaya çalışırlar ve iki taraf anlaşarak kıza küpe takarlar. Böylece kız nişanlı sayılır. Başlık parası ailelerin durumuna göre verilir. Ancak Çin Kırgızları ile ilgili araştırma yapan ve “*Çin Kırgızlarının Medeniyeti*” (2009) konulu doktora tezini hazırlayan Güلزada Abdaliyeva zamanın şartlarına göre yüksekokuldan mezun olan kızların başlık parasının yüksek (s.138) olduğu bilgisini vermiştir.

Kırgızistan Kırgızları çocuğun ve lohusa kadının koruyucu ruhu olarak daha çok Umay anayı anarken, (Attokurov, 1998, s.134) Çin Kırgızları ise Batma ve Zuura’yı anarlar. Çin Kırgızlarından Tölök Törökan’ın anlattıklarına göre, Batma ile Zuhra Kırgızları çok yıllık savaşıdan korumuştur (Abdaliyeva, 2009, s.124).

Çin Kırgızları da Kırgızistan Kırgızları gibi ninnilere önem verirler ve çocukların yaş özelliklerine göre ninniler söylerler. Ninniler annelerin çocuklarına olan aşkını, merhametini, arzu ve dileklerini içerir.

Çin Kırgızları da Kırgızistan Kırgızları gibi ölüyü üç gün bekletirler. Oysa komşuları olan Uygurlar ölüyü hemen soğumadan gömülmesine özen gösterirler. Bu durum Çin Kırgızlarının komşu milletlerden etkilenmeden kendi eski geleneklerini devam ettirdiğini gösterir. Ölüyü bekletmek için boz üy (çadır) kurarlar ve ölünün yattığı yeri perde ile ayırırlar. Ölünün bulunduğu mekâna sadece akraba, eş dost girebilir ve orada yemek yenilmez. Mezarlar eskiden olduğu gibi yüksek tepelere yapılır, ancak

Kırgızistan Kırgızlarından farklı olarak Çin Kırgızları mezarlara ağaçlar dikerler. Ağaç yapraklarını hayvanlar yediyse ölenin cennete gittiğine inanırlar. Tüm Türk boylarında olduğu gibi ölünün arkasında üçlük, yedilik, kırkılık ve yıl aşısı verilir. Kırgızistan Kırgızları tarafından uygulanan “*kayrat aytuu*” geleneği Sovyetler döneminde oluşmuş bir uygulamadır. Bu gelenek özellikle 1966-1985 yılları arasında Kırgızistan’ın her yerinde yaygınlaşmıştır. Ölü evinde alkollü içecekler ikram edilir, ölü evine sarhoş olarak gidilir, ölü evine alkollü içecekler götürülür ve ölü yakınlarına içirilirdi. Böylece onların acısının az alacağına inanılırdı. Oysa Çin Kırgızlarında ölü evinde içki içmek affedilmez bir günah olarak görülür. Dolayısıyla bu uygulama Çin Kırgızlarının tarihinin hiçbir döneminde karşımıza çıkmaz. Sevinçle belirtmemiz gerekir ki Sovyetler Birliği’nin dağılmasıyla Kırgızistan’da da bu uygulama hızlı bir şekilde kaybolmuş, günümüzde hiçbir bölgede kalmamış desek yeridir.

Çin Kırgızları hastalıklarda, başları derde düştüğünde imam ve bakışlara başvururlar. İkisinin tedavi yönteminde farklılıklar vardır. Mollalar Kuran-ı Kerim’den sureler okurken, bakışlar kutsal mekânların, mezarların isimlerini söylerler, genelde söyledikleri anlaşılmaz. Bu durum Kırgızistan’da da karşımıza çıkar (Mukasov, 2003, ss.316-349).

Kırgızistan’da bilinmeyen ancak Çin Kırgızlarında önemli olan milli bayramlardan biri de “*ülüş*” bayramıdır. Çince adı “manayzidir.” Bu bayram kımız bol olduğu aylarda yani Haziran ve Temmuz aylarında yapılır. Bu bayramda kımız içmenin özel kurallarına uyulması talep edilir. Hayvanlar kesilir, yemekler yenir ve şarkı, türkü söylenir, oyunlar oynanır.

Kırgızistan’da yaygın olan halk oyunları “*at çabış*”, “*kunan çabuu*”, “*corgo saldırıu*”, “*cambı atuu*”, “*tenge enüü*”, “*eer oodarış*”, “*ayal oodarış*”, “*ulak tartış*”, “*er sayış*”, “*kız kuumay*”, “*balban küröş*”, “*ordo atuu*”, “*selkinçek*”, “*toguz korgool*” vb. Çin Kırgızları arasında da yaygındır.

Sonuç

Sonuç olarak bakıldığında Çin Kırgızları ya da Çin Halk Cumhuriyeti’nde yaşayan Kırgızlar günümüzde Kırgızistan’da yaşayan Kırgızlar ile kökü aynı olan, asırlar boyunca şimdiki yaşadıkları topraklarda yaşayan bir Türk boyudur. Onlar uzun zamandan beri Çin sınırlarında Çin halkı ile komşu yaşamalarına rağmen Kırgız adını ve kültürlerini korumak için büyük bir mücadele verdikleri anlaşılmaktadır. Yaşam tarzlarında, gelenek ve görenek, örf ve adetlerinde ufak tefek farklılıklar olsa da hemen hemen Kırgızistan Kırgızları ile aynı olduğu tespit edilmiştir. Araştırma

sonucu şunu söylemek mümkündür. Kırgızistan Kırgızlarının Sovyetler Birliği Döneminde Rusların etkisinde kaldığı ve zaman zaman değerlerinden uzaklaştığı görülür. Ancak Çin Kırgızlarında böyle bir durum söz konusu değildir. İslam dini ile beraber Geleneksel Türk Dini'nin inançlarını da yaşatmaya devam ediyorlar. Buda ve Lama dinleri mensupları ile komşu yaşamalarına rağmen Kırgızistan Kırgızlarına göre dinlerine daha bağlı oldukları anlaşılmıştır. Günümüzde Çin Kırgızlarının yaşattıkları bazı uygulamaların önceden Kırgızistan'da da var olduğu, ancak Sovyetler Birliği'nin gelmesiyle yaşamını yitirdiği de tespit edilmiştir.

KAYNAKÇA

- Abdaliyeva, G. (2009). Kitaylık Kırgızdardın madaniyatı, İ. Arabayev Kırgız Devlet Üniversitesi, (Yayımlanmamış Doktora Tezi).
- Abdaliyeva, G. (2011). *Kitaylık Kırgızdardın salt sanaası*, Ata Babalar Taberigi, Bişkek: Biyiktik Basması.
- Abramzon, S. M. (1971). *Kırgızı i ih etnogenetiçeskiye i istoriko-kulturnıye svyazi*, Leningrad: Nauka Yayınları.
- Artıkbayev, K. (2004). XX. Kılımdağı Kırgız adabiyatının tarıhı, Bişkek: TAS Basması.
- Artıkbayev, K. (2013). XX. Yüzyıl Kırgız edebiyatının tarihi, çev: M. Dıykanbayeva, Ankara: Bengü Yayınları.
- Artıkbayev, K. & Cusupov, K. (1991). *Kitay Kırgızdarının tarihçi ilimpozu*, Kırgızdar, Bişkek: Kırgızstan Basması.
- Attokurov, S. (1998). Kırgız etnografyası, Bişkek: KMUU Basması.
- Akmataliyev, A. (2000). Kırgızdın köönörbös bulaktarı, Bişkek: Şam Basması.
- Akmataliyev, A. (2003). Kaada-salttar ak batalar, "El Adabiyatı" Seriyası 29, Bişkek: Kırgızpoligrafkombinat Basması.
- Bartold, V. V. (2014). Orta Asya (tarih ve uygarlık), (İkinci baskı), İstanbul: Selenge Yayınları.
- Bartold, V. V. (2002). Kırgızlar, çev: U. F. Aşçı, Konya: Kömen Yayınları.
- Çoroyev, T. & Cusupov, K. (1991). *Kitaylık Kırgız tarihçısının çığarmaçılığı*, Kırgızdar, Bişkek: Kırgızstan Basması.
- Çorotegin, T. K. (1997). Mahmud Kaşgari (Barskani) cana anın "Divanu Lugati T-Türk" söz cıynagı (1072-1077), Bişkek: Kırgızstan Basması.
- Dıykanbayeva, M. (2016). Kırgızlarda atalar kültü, Konya: Kömen Yayınları.
- Dıykanbayeva, M. (2011). "Kırgız Türklerinde erkek çocuğun önemi ve edebi eserlere yansıması", Atatürk Üniversitesi, Türkiyat Araştırmalar Enstitüsü Dergisi, S. 46, Erzurum.
- Polat, K. (2005). Beşikten mezara Kırgız Türkleri'nde gelenek ve inanışlar, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Mamay, C. (1991) *Kızıl suuluk Kırgızdardın manası* Kırgızdar, ed: K. Cusupov, Bişkek, Kırgızstan Basması.
- Mukasov, M. (2003). *Din ırları*, Kırgız adabiyatının tarıhı, C. 1, Bişkek, Şam

Basmaşı.

Kanarbayev, B. (2002). *Bayırkı işenimderdin oozeki adabiyattağı körünüştörü*, El Agartuu Kırız Respublikasının Bilim Berüü cana Madaniyat Ministrliğinin ‘Ardak Belgisi’ Ordendüü İlimiy- Pedogogikalık cana Metodikalık Curnalı, S 9-10, Bışkek.

Zakirov, S. (2013). *Kıtaydagı Kırızdar*, Kırız Sancırası, 2. Baskı, Bışkek, Gülçınar Basması.